

İbrahimova Nəzrin Ramiz qızı,

Bakı Dövlət Universitetinin “Mülki və təsərrüfat hüququ” ixtisaslaşması üzrə II kurs magistrantı

E-mail: nezrin.02012002@gmail.com

UOT 349.23

DOI: <https://doi.org/10.30546/2218-9130.045.2026.380>

YAŞI 18-DƏN AZ OLAN İŞÇİLƏRİN ƏMƏYİNİN TƏTBİQİ İLƏ BAĞLI MÖVCUD PROBLEMLƏR VƏ ONLARIN HƏLLİ QAYDASI

Açar sözlər: *əmək münasibətləri, dövlət nəzarəti, əmək hüququnun qorunması, məşğulluq, sosial təminat.*

Ключевые слова: *трудовые отношения, государственный контроль, защита трудовых прав, занятость, социальное обеспечение.*

Keywords: *labor relations, state control, protection of labor rights, employment, social security*

Giriş

Müasir dövrdə əmək bazarındakı sosial-iqtisadi dəyişikliklər yaşı 18-dən az olan şəxslərin də iş fəaliyyətinə cəlb edilməsini zəruri edən amillərdən biridir. Lakin azyaşlıların əmək münasibətlərinə qoşulması onların fiziki, psixoloji və sosial inkişaf xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir. Bu yaşda olan şəxslər hələ tam formalaşmadıqları üçün əmək mühitində istismara məruz qalma, sağlamlığa zərər dəyməsi və təhsil imkanlarının məhdudlaşması kimi risklərlə qarşılaşırlar. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsində uşaqların əməyinin tənzimlənməsi xüsusi qaydalarla müəyyən edilmişdir.

Bununla belə, real həyatda azyaşlı işçilərin hüquqlarının pozulması halları, xüsusilə də əmək müqaviləsi olmadan işlədilmə, təhlükəsiz olmayan iş şəraiti və uzun iş saatlarının tətbiqi hələ də aktual problemlər kimi qalmaqdadır. Uşaq əməyindən istifadənin genişlənməsi həm də gələcək kadr potensialının zəifləməsinə, sosial bərabərsizliyin artmasına və cəmiyyət üçün mənfi sosial nəticələrin yaranmasına gətirib çıxara bilər. Bu baxımdan, yaşı 18-dən az olan işçilərin əməyinin tətbiqi ilə bağlı problemlərin araşdırılması, onların hüquqi müdafiə mexanizmlərinin təhlili və həll yollarının müəyyən edilməsi böyük əhəmiyyət daşıyır. Məqalənin əsas məqsədi mövcud vəziyyəti analiz etmək, riskləri müəyyənləşdirmək və uşaqların hüquqlarının qorunmasına yönəlmiş təkliflər irəli sürməkdir.

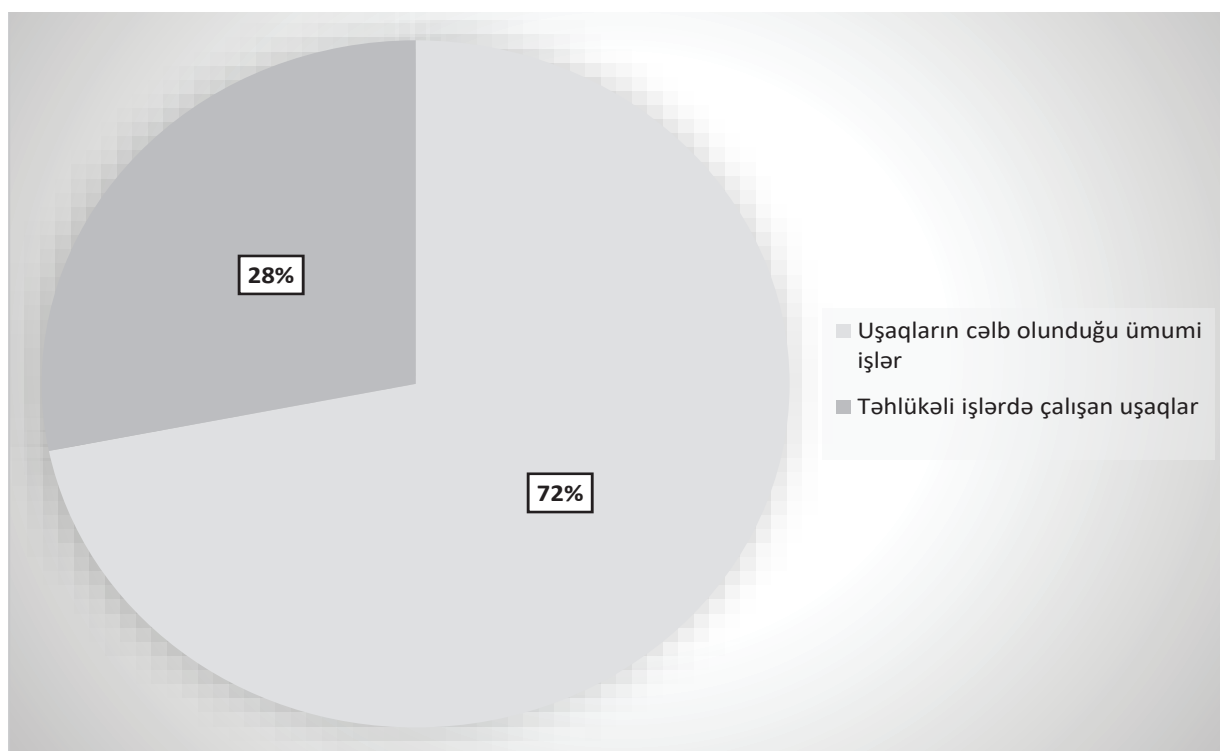
Əsas hissə

Uşaq əməyindən (child labour) istifadə – uşaqların yaşı, inkişaf səviyyəsi və hüquq normalarına uyğun olmayan, onların fiziki-psixoloji sağlamlığına və təhsil imkanlarına təhlükə törədən əməyin tətbiqini ifadə edir. UNICEF-in tərifinə görə, “uşaqlar üçün çox ağır, təhlükəli və onların inkişafına zərər verə biləcək” işlər uşaq əməyidir. Dünyada 2024-cü il üçün hesabatlara görə təxminən 138 milyon uşaq əməyə cəlb olu-

nub; onlardan təxminən 54 milyonu sağlamlıq, təhlükəsizlik və inkişaf baxımından “təhlükəli işlər”də çalışır. Son məlumatlar göstərir ki, 2016–2020-ci illər arasında baş verən həyəcan verici artımı nəzərə alsaq, 2020-ci ildən bəri,

ümumilikdə, əməyə cəlb olunan uşaqların sayı 20 milyondan çox azalıb. Bu müsbət tendensi-yaya baxmayaraq, dünya 2025-ci ilə qədər uşaq əməyinin aradan qaldırılması hədəfinə nail ola bilməmişdir [4].

Şəkil. 2024-cü il üçün dünyada uşaq əməyinə cəlb olunanların statistikasi [8].

Məlumatlara görə, kənd təsərrüfatı uşaq əməyinin ən böyük sektoru olaraq qalır və bütün halların 61%-i təşkil edir, bundan sonra ev işləri və bazarlarda mal satışı kimi xidmətlər (27%) və mədəncilik və istehsal da daxil olmaqla sənaye (13%) gəlir. Asiya və Sakit Okean regionu 2020-ci ildən bəri yayılmada ən əhəmiyyətli azalmaya nail olmuşdur. Bu regionda uşaq əməyinin səviyyəsi 6%-dən 3%-ə (49 milyondan 28 milyona) düşüb.

Hesabatda qeyd olunur ki, Latin Amerikası və Karib dənizində uşaq əməyinin yayılma səviyyəsi son dörd ildə eyni qalsa da, bu haldan təsirlənən uşaqların ümumi sayı 8 milyondan təxminən 7 milyona enmişdir. Saxaraaltı Afrika isə ən çox təsirlənən regiondur və uşaq əməyinə cəlb olunan bütün uşaqların təxminən üçdə ikisi-

ni, yəni təqribən 87 milyonu təşkil edir. Yayılma səviyyəsi 24 %-dən 22%-ə düşsə də, əhali artımı, davam edən və yeni yaranan münaqişələr, dərin yoxsulluq və zəifləmiş sosial müdafiə sistemləri fonunda ümumi say demək olar ki, dəyişməz qalmışdır.

Uşaq əməyi uşaqların təhsilini təhlükəyə atır, onların hüquqlarını və gələcək imkanlarını məhdudlaşdırır, eyni zamanda, onların fiziki və zehni zərər görmə riski artır. Bu, həmçinin yoxsulluğun və keyfiyyətli təhsilə çıxışın olmamasının nəticəsidir. Belə ki, ailələr uşaqlarını işə göndərməyə məcbur olur və nəticədə uşaqlar da təhsil almaq, öz layiqli gələcəyini qurmaq imkanından məhrum olur. 2000-ci ildən bəri uşaq əməyi təxminən iki dəfə azalaraq 246 milyondan 138 milyona enmişdir. Lakin mövcud irəliləyiş

templəri hələ də kifayət qədər aşağıdır və dünya 2025-ci il üçün qlobal aradan qaldırma hədəfinə çatmaqda geri qalır. Növbəti beş il ərzində buna son qoymaq üçün mövcud irəliləyiş templəri 11 dəfə artırılmalıdır [5].

Bir çox azyaşlı işçilər rəsmi əmək müqaviləsi olmadan çalışır. Bu halda isə onlar qanunvericilikdə nəzərdə tutulan əmək hüquqları, sosial müdafiə, sosial sığorta və digər sosial təminatlardan məhrum olur. Azərbaycanda bu kimi halları tənzimləyən qanunvericilik normaları olsa da, bir çox sahələrdə, xüsusilə riskli sahələrdə (ağır fiziki işlər, gecə işləri, zərərli istehsalatlar) azyaşlıların iştirakı qeydə alınır [2].

Uşaq əməyində uşağın fiziki cəhətdən hazır olmadığı ağır yüklərin daşınması, zərərli mühitdə işləməsi, təhlükəli maşın və alətlərlə təmasda olması kimi hallar onun inkişafına mənfi təsir göstərə bilər. Təhlükəli iş şəraiti həm qısamüddətli, həm də uzunmüddətli sağlamlıq problemlərinə, xəsarətlərə, psixoloji travmalara səbəb ola bilər. Uşaq əməyinin məşğulluq baxımından geniş yayılması uşaqların məktəbə davamiyyətini azaldır və təhsil alma imkanlarını məhdudlaşdırır. Bu isə öz nəticə etibarilə gələcək peşə seçimlərini daraldır və sosial mobilliyini zəiflədir.

Beləliklə, gələcəkdə lazımı peşə bilikləri olmayan, bacarıqsız, aşağı ixtisaslı işçi qüvvəsi formalaşır ki, bu da tək fərd üçün deyil, cəmiyyət üçün də mənfi nəticələr doğurur. Uşaq əməyinin kökündə sosial-iqtisadi səbəblər durur: yoxsulluq, ailənin əsas qazanc mənbəyi ola biləcək yetkin şəxsin işsizliyi və s. Bu vəziyyətdə ailələr uşaqları əmək fəaliyyətinə yönəldə bilirlər. Belə hallarda uşaqların gələcəyi qurban verilir – qısa müddətli maddi ehtiyac üçün onların uzunmüddətli inkişafı və hüquqları təhlükəyə atılır [1].

Azərbaycan qanunvericiliyi – Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi və “Uşaq hüquqları haqqında” Qanun – 18 yaşdan az şəxslərin dövlət nəzarəti olmadan ağır, zərərli,

əxlaqa zidd işlərdə çalışmasını qadağan edir. 15-dən 18-ə qədər yaş qrupu üçün əmək müqaviləsi bağlandıqda valideynlərdən (və ya qəyyumlardan) birinin yazılı razılığı tələb olunur. Dövlət orqanları – Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti vasitəsilə – uşaq əməyinin istismarına qarşı kampaniyalar, monitorinq və maarifləndirmə tədbirləri həyata keçirir. Buna baxmayaraq, Azərbaycanda azyaşlıların qeyri-rəsmi və ya qadağan olunmuş sahələrdə (xüsusilə kənd yerlərində, yay aylarında, ailə yardımında) çalışması halları hələ də mövcuddur [7].

Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti real yoxlamaları artırmalıdır ki, qanunvericiliyə zidd halların, o cümlədən uşaqların ağır və zərərli işlərə cəlb olunmasının qarşısı alınsın. Həmçinin, qeyri-rəsmi məşğulluğun qarşısını almaq üçün sanksiyalar, ictimai-hüquqi mexanizmlər tətbiq edilməlidir. Yoxsulluqdan əziyyət çəkən ailələr üçün sosial müdafiə, yardım paketləri, sosial kömək göstərilməsi də uşaq əməyinə məcburiyyətin əsas səbəblərindən birini aradan qaldıra bilər. Ailə universitetləri, icma layihələri, qeyri-hökumət təşkilatları vasitəsilə ailələr maarifləndirilməli, uşaqların təhsili əsas prioritet kimi qəbul edilməlidir [3].

Təəssüf ki, Azərbaycanda azyaşlı – xüsusilə “uşaq əməyinə cəlb olunmuş uşaqlar” haqqında müasir, etibarlı və geniş statistik məlumatların tam şəkildə açıqlanmış mövcud deyil. ABŞ Əmək Departamenti (U.S. Department of Labor) 2005-ci ildə aparılmış sorğuya əsasən göstərir ki, Azərbaycanda 5–14 yaş aralığında uşaqların təxminən 4.5%-i (təxminən 70 034 uşaq) uşaq əməyinə cəlb olunmuşdur. Bu uşaqların əksəriyyəti kənd təsərrüfatı sektorunda çalışmışdır. Sorğuya görə, 5–14 yaşda işləyən uşaqların təqribən 91.9%-i kənd təsərrüfatı sahəsində fəaliyyət göstərmişdir.

Eyni mənbəyə əsasən, 5–14 yaşlı uşaqların çoxu – təxminən 94.3%-i məktəbə davam etmişdir; yəni əməyə cəlb olunan uşaqların bir hissəsi

təhsil ilə işi paralel şəkildə davam etdirmişdir. İnteqrasiya olunmamış və qeyri-rəsmi işlərdə (xüsusilə kənd təsərrüfatı, yayda sezon işləri, “küçə işləri”, dilənçilik və s.) çalışan uşaqların sayı isə rəsmi statistikada əks olunmadığından dəqiq müəyyən edilmir.

Beləliklə, hazırda ölkə üzrə uşaq əməyinə cəlb olunanların real sayı haqqında geniş qəbul olunmuş və etibarlı statistik baza mövcud deyil; mövcud məlumatlar əsasən təxminlər və məhdud sorğu nəticələrinə əsaslanır [6].

Nəticə və təkliflər

Yaşı 18-dən az olan şəxslərin əməyə cəlb olunması həm hüquqi, həm də sosial baxımdan ciddi problemlər yaradan aktual məsələlərdən biridir. Uşaq əməyinin tətbiqi əksər hallarda sosial-iqtisadi səbəblərdən irəli gəlir və bu hal uşaqların təhsil hüququnun məhdudlaşdırılması, sağlamlıq və təhlükəsizlik risklərinə məruz qalması ilə nəticələnir. Qeyri-rəsmi məşğulluğun geniş yayılması, dövlət nəzarətinin bəzi hallarda yetərsizliyi və maarifləndirmə səviyyəsinin aşağı olması problemi daha da dərinləşdirir. Bu baxımdan uşaq əməyinin qarşısının alınması dövlət, cəmiyyət və ailənin birgə səylərini tələb edən kompleks yanaşma zərurəti kimi çıxış edir. Uşaqların inkişafı, gələcək həyat keyfiyyəti və cəmiyyətin dayanıqlı gələcəyi isə məhz onların hüquqlarının təmin olunmasından asılıdır.

Təkliflər:

- Statistik məlumatların toplanması və şəffaflığın artırılması – Dövlət orqanlarının (məsələn, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti, sosial xidmətlər) uşaq əməyinə dair mütəmadi və müasir statistik sorğular keçirməlidir.

- Əmək qanunvericiliyinə nəzarətin gücləndirilməsi – Dövlət Əmək Müfəttişliyi və digər nəzarət qurumları tərəfindən monitorinqlər intensivləşdirilməli, uşaq əməyinin istismarı aşkarlandığında ciddi inzibati və hüquqi tədbirlər görülməlidir.

- Maarifləndirmə işlərinin artırılması – Valideynlər, işəgötürənlər və ictimaiyyət arasında uşaq əməyinin mənfi təsirləri barədə geniş miqyaslı maarifləndirmə proqramları həyata keçirilməlidir.

- Sosial dəstək proqramlarının genişləndirilməsi – Maddi çətinlik yaşayan ailələrə ünvanlı sosial yardım və sosial xidmətlərin artırılması uşaqların məcburi əməyə cəlb olunmasının qarşısının alınmasına töhfə verə bilər.

- Təhsil sisteminin dəstəklənməsi və məktəbdə davamiyyətin təmin edilməsi – Məktəbdən yayınma riski olan uşaqlar üçün xüsusi monitorinq mexanizmləri yaradılmalı, təhsildən yayınma və uşaq əməyinə cəlb olunma halları erkən mərhələdə müəyyən edilməlidir.

- Yüngül və təhlükəsiz əmək imkanlarının hüquqi çərçivədə tənzimlənməsi – 15 yaşdan yuxarı şəxslərin yalnız qanunla icazə verilmiş yüngül işlərdə, qısaltılmış iş vaxtı rejimi ilə və sağlamlıq və təhlükəsizlik tələblərinə uyğun şəraitdə məşğulluğuna şərait yaradılmalıdır.

- QHT və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq – UNICEF, ILO və yerli QHT-lərlə əməkdaşlıq çərçivəsində layihələr işlənəli və uşaq əməyinin azaldılması sahəsində beynəlxalq təcrübə tətbiq olunmalıdır.

- İctimai nəzarət və media rolunun gücləndirilməsi – Uşaq əməyinə halların ictimaiyyətə çatdırılması təmin edilməli, media araşdırmalarına və ictimai nəzarət mexanizmlərinə dəstək artırılmalıdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi // Azərbaycan Respublikasının 1 fevral 1999-cu il tarixli 618-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir: [Elektron resurs] /URL: <https://e-qanun.az/framework/46943>

2. Azərbaycan Respublikasının “Uşaq hüquqları haqqında” 15 aprel 2026-cı il tarixli Qanunu: [Elektron resurs] / URL: <https://e-qanun.az/framework/61671>
3. International Labour Organization (ILO). (2024). Global estimates of child labour: Results and trends, 2020-2024. Geneva: ILO. <https://www.ilo.org/global/topics/child-labour/lang--en/index.htm>
4. UNICEF. (2024). Child labour: Key facts and figures. New York: United Nations Children’s Fund. <https://www.unicef.org/child-rights-convention/child-labour>
5. U.S. Department of Labor. (2005). Findings on the worst forms of child labor: Azerbaijan. Washington, DC: Bureau of International Labor Affairs. <https://www.dol.gov/agencies/ilab>
6. World Bank. (2022). Ending child labour: Global trends and policies. Washington, DC: World Bank Publications. <https://www.worldbank.org/en/topic/child-labour>
7. Həsənov, R. & Məmmədova, S. (2021). Uşaq əməyinin qarşısının alınmasında sosial və hüquqi tədbirlər: Azərbaycan təcrübəsi. Azərbaycan Hüquq Jurnalı, 3(1), 45–62. <https://doi.org/10.1234/azhj.2021.03.001>
8. <https://azedu.az/az/news/92864/beynelxalq-emek-teshkilati-dunyada-137-milyon-ushaq-emeye-celb-olunub>.

Ибрагимова Назрин Рамиз гызы,
магистрант II курса по специализации «Гражданское и
экономическое право» Бакинского государственного университета

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, СВЯЗАННЫЕ С ПРИМЕНЕНИЕМ ТРУДА РАБОТНИКОВ,
НЕ ДОСТИГШИХ 18 ЛЕТ, И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ**

SUMMARY

В данной статье рассматриваются актуальные социально-экономические проблемы, связанные с привлечением к трудовой деятельности работников в возрасте до 18 лет, и пути их решения. Несмотря на то, что участие несовершеннолетних в трудовых отношениях защищено строгими законодательными ограничениями, широко распространены такие ситуации, как неформальная занятость, отсутствие безопасных условий труда, ограничение права на образование и слабая социальная защищенность. В результате исследования установлено, что устранение этих проблем возможно только путем усиления государственного контроля, просвещения родителей и молодежи, расширения программ социальной поддержки и создания условий труда, соответствующих развитию детей. Защита трудовых прав несовершеннолетних имеет большое значение для их здорового развития, качественного образования и обеспечения будущих карьерных возможностей.

Ibrahimova Nazrin Ramiz,
Second year master’s student, “Civil and
Economic Law” specialty, Baku State University

**CURRENT PROBLEMS RELATED TO THE APPLICATION OF LABOR
OF WORKERS UNDER 18 YEARS OF AGE AND THEIR SOLUTIONS**

SUMMARY

The article examines the current socio-economic problems related to the involvement of workers under the age of 18 in labor activity and the directions for their solution. Although the participation of minors in labor relations is protected by strict legal restrictions, situations such as informal employment, lack of safe working conditions, limited right to education, and weak social security are widespread. As a result of the study, it was determined that the elimination of these problems is possible only by strengthening state control, educating parents and youth, expanding social support programs, and creating working conditions appropriate to the development of children. The protection of the labor rights of minors is of great importance in terms of their healthy growth, quality education, and ensuring future career opportunities.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 01.04.2026
Təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 18.04.2026
Çapa qəbul olunma tarixi: 20.04.2026